

SZÖVEG: DR. DARÁK PÉTER, A KÚRIA ELNÖKE ILLUSZTRÁCIÓ: SHUTTERSTOCK.COM

(Mesterséges) bírói intelligencia?

A közelmúltban egy mesterséges intelligencia az Európai Emberi Jogi Bíróság által tárgyalt ügyek százainak kimeneteléről adott helyes előrejelzést. A kísérletet az University College London, a Sheffeldi és a Pennsylvanai Egyetemek kutatói hajtották végre. A kutatócsoport az Európai Emberi Jogi Bíróság előtt folyamatban volt 584 ügy angol nyelvű adatsorait használta a kísérlethez. Ezekben az ügyekben az Emberi Jogok Európai Egyezményének meghatározott cikkeit kellett alkalmazni. Az algoritmus mintákat keresett a szövegekben, és ennek alapján képes volt „jogsértő” vagy „nem jogsértő” címkével ellátni az adott ügyet.

A program „döntései” és a bíróság által ténylegesen meghozott ítéletek összehasonlítása alapján megállapították, hogy a mesterséges intelligencia két hasonló ügy esetén volt hajlamos hibás előrejelzést adni. Ebből azt a következtést vonták le, hogy a program nem képes érzékelni a jogi minősítés finomabb árnyalatait.

Egy adatelemzéssel foglalkozó tanácsadó a kísérletről nyilatkozva hangsúlyozta, hogy a mesterséges intelligencia segítségével a jövőben rengeteg idő takarítható meg egyrészt azért, hogy a kevésbé érdekes munkafázisokat automatizálja, másrészt oly módon, hogy megbecsüli az ügyek sikeres kimenetelének valószínűségét. Ám az ilyen rendszerek nem alkalmasak arra, hogy jogi kérdésekben döntést hozzanak, és ezért egyhamar nem fogják helyettesíteni az ügyvédeket és a bírákat.

A tudományos-fantasztikus filmben illő kísérlet nem az első próbálkozás a jog világának leegyszerűsítésére: arra, hogy az ember a jog egyedi élethelyzetekre való alkalmazását olyan gyártási folyamatnak tekintse, amely megfelelő technológiával automatizálható. A rendszerváltás előtti évtizedekre jellemző volt ez a leegyszerűsítés. A bírások döntését egyfajta gyártási folyamatnak tekintették, amelyben az input a peres felek igénye, majd a jogszabályoknak az adott ügyre való automatikus alkalmazása folytán születik meg a bírói ítélet (output). Ha azonban megnézzük, hogy a polgárok, vállalkozások konfliktusos emberi viszonyokat visznek a bíróság elé – amelyek lehetnek anyagi természetűek, mint egy szerződéses jogvita, családi jellegűek,

mint egy gyermekelhelyezési vita és személyes jellegűek, mint amikor egy újság író valakiről becsületet vagy jó hírnevet sértő cikket –, akkor látjuk, hogy az ítélkezést nem lehet technológiának tekinteni.

Egy másik végletes megközelítés szerint az ítélkezés a bírói szubjektivitás terméke, ami a jogrendszert kiszámíthatatlanná, végső soron működésképtelenné teszi. Lássunk ezzel kapcsolatban egy bibliai példát. Két kisgyermek közül az egyik meghal. Mindkét édesanya magáénak akarja az életben maradtat. Salamon kardot hozat, és így szól: „Vágjátok két részre az eleven gyermeket!”. Mindannyian ismerjük a történet végét. Az igazi édesanya azt mondja: „Kérlek, uram, adjátok néki az élő gyermeket, és ne öljétek meg őt.” Ez az önkéntelen, féltő anyai megnyilvánulás eldönti az ügyet: „az az ő anyja”. Vajon valóban az önkényes bírói szubjektum jelent meg ebben a döntésben, ahol semmilyen objektív bizonyíték nem állt rendelkezésre? Nem. Az igazságot az ítélkező bíró mély emberismerete hozta napvilágra. Ahogy a Biblia fogalmaz: „Isten bölcsessége van az ő szívében az ítélettételre”.

Az ítélkezés tehát se nem mechanikus, se nem önkényes, de magában hordoz egy értékelő elemet, ami középpontba helyezi az értékelő (a bíró) személyét. A bíróban meghatározó pszichológiai folyamatok zajlanak: a tényállással összefüggésben a megismerés, a bizonyítékok mérlegelése körében pedig a meggyőzés kialakulása. A bíró eljárása alkotó jellegű művelet, bevett módszerekkel. Arisztotelész a Nikomakhoszi etikában azt írja, hogy „Mindig magának a cselekvő személynek kell tisztába jönnie a feladattal”. A bírótól tehát azt várjuk, hogy döntése körülményeivel

tisztában legyen, és feltételezzük, hogy ebben az esetben helyes döntést fog hozni. De miért lehetünk ebben biztosak? Vajon azért, mert a bírókat valamilyen általános vezérlő elvek igazítják el a munkájukban? Több évtizedes bírói tapasztalatom alapján állítom, hogy az ügyek nagy részében a döntést nem lehet visszavezetni ilyen magas absztrakciós szinten lévő elvekre.

Akkor miért bízhatunk mégis a bíróban?

Azért, mert a gyakorlat során egy bíróhoz illő (talán nevezhetjük érényesnek) jellem fejlődik ki. Az egymás után elbírált ügyekből kialakul egyfajta gyakorlati bölcsesség, amely magában foglal mind általános emberi ismeretet, mind speciális szakmai tudást. Érdemes ezt a tulajdonságot Juhász Andor egykori kúriai elnök majd százéves mondatával jellemezni: „Jó bíró csak sokat tapasztalt,

bölcs észjárású, embertársai sorsát szíven viselő, derült kedélyű, becsületes, erkölcsös jó ember lehet. A jogi tudás magasabb mértéke nem pótolja a bíróban nélkülözhetetlen emberi jellemvonások egyikének vagy másikának a hiányát.”

A kúriai elnök beszédében erkölcsről, emberi jellemvonásokról szól: az ítélelhozatal folyamatához ezek is hozzátartoznak. Újra és újra felmerül a jog és az erkölcs viszonya. A jogtörténet óvatosságra int: a bírói hatalom a XIX. század végén és XX. század elején a jogalkalmazásnak meglehetősen kacskaringós útjaira tévedt, amikor közvetlenül próbált meg erkölcsi szempontokat érvényesíteni. Meg kívánták akadályozni Gustav Flaubert Madame Bovaryjának megjelenését, Baudelaire A Romlás virágainak közzétételét, Arthur Schnitzler Körtánc című darabjának előadását vagy Gerhart Hauptmann A takácsok című darabjának bemutatását. Ez utóbbit azért, mert a darabbeli gyáros jelleme az osztályok közötti gyűlöletre készítetett. Azt gondolom, hogy ezek a szélsőséges példák csak a művészet megregulázásától riaszthatják el a bíróságokat – arról nem mondhatunk le, hogy a jogot mint erkölcsi értéket hordozó normarendszert érvényesítsük. Így jár el a bíróság napjainkban, amikor a valóságshow-kban megalázó helyzetbe kényszerített emberek méltóságának megsértése miatt bírságot szab ki, vagy amikor egyes szerződéses kikötéseket tisztességtelennek minősít. Jog és erkölcs eltérő nézőpontját jól mutatja a következő példa. Egy nagyvállalathoz új igazgatót neveznek ki, aki értesíti a dolgozókat, hogy aki év végéig nem mutatja be az érettségi bizonyítványát, azt elbocsátják. Ennek hatására az adminisztratív munkakört ellátó, évtizedeken át ott dolgozó, de érettségi bizonyítvánnyal nem rendelkező női dolgozók tömegesen piacon vesznek érettségi bizonyítványt. Az eset kiderül. Az igazgató mindegyik dolgozót elbocsátott és feljelentést tett. A bírónak hosszasan el kellett töprengenie azon, hogy ebben az ügyben ki viselkedett érényesen. Azok a nők, akik a törvénnyel korábban nem kerültek soha összetűzésbe, ám családjukkal szembeni kötelezettségüket teljesítve vállalták, hogy a vádlottak padjára kerülnek, vagy az igazgató, aki ugyan tisztában volt vele, hogy néhány hónap alatt nem lehet érettségit szerezni, mégis kilátásba helyezte az elbocsátásukat. A bíró a legenyhébb büntetőjogi szankciót alkalmazta. Az érényesség jelen esetben a család iránti felelősség, amely azonban a büntetőjogi felelősség alól teljes egészében nem mentesíthette őket.

A jog és erkölcs problematikája talán azzal a konklúzióval zárható, hogy amikor a jogi és az erkölcsi norma tartalma egybeesik, akkor a jogi megítélés szükségszerűen erkölcsi értékítéletet is kifejez. A bírák döntésüket azonban nem alapozhatják jogi helyett erkölcsi normára. Ugyanakkor a bírósági ügyeket firtató kérdésekre adott azon válasz, hogy a jogszabályok szerint döntöttem, az érényes döntés lényeges szempontjait hallgatja el.

Olyan szempontokat, amelyeket mesterséges intelligencia aligha pótolhat.